

lemondott s Romániát odahagyta s külföldre ment, az ő nagyobbik fiát az 5 és fél éves Mihályt kiáltották ki királynak s a katonaságot azonnal feleskették az ő hűségére és egy 3 tagú régensséget választottak, amely a királyi jogokat gyakorolja, amíg a kis Mihály 18 éves lesz.

1927. aug. 9-én 92 évet töltöttem be. Ezt itt nem jegyeztem volna fel, ha barátaim és tisztelőim ezt az alkalmat is nem használták volna fel, hogy személyem iránti jóindulatuknak kifejezést adjanak; mert délben Dr. Boros György vezetése alatt tanárok, papok, tisztviselők stb. eljöttek hozzám és testületileg üdvözöltek, de levelet is több helyről kaptam, sőt megelőzőleg nevemnapján már, azt megelőző estve Ütő Lajos zenetanár vezetése alatt a kollégiumi énekkarok, az unitárius theologiai ifjúság és a magyar egyetemi hallgatóság szerenáddal tiszteltek meg, amit én karoszekben ülve nagy örömmel hallgattam meg. De Ugron István úr, magyarpárti e'nök, aki talán legtöbbször látogatott meg betegségem alatt s látogat meg most is és Kolozsvár magyar társadalmának számos tagja is fejezte ki szerencsekívánatait. A kath. egyház részéről br. Jósika Gábor és dr. Balázs András kanonok, a reformátusok részéről pedig Makkai Sándor dr. ref. püspök üdvözöltek. Mindezeket az üdvözeteket könnyezve köszöntem meg; mert fájdalom, de most sem vagyok ép ember s általában leszek-e még, csak a jó Isten tudja, remélni azonban nem szűnök meg.

Cluj-Kolozsvár, 1927. dec. 1.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Prédikáció és Istentisztelet.

Ezen a címen a „Keresztény Magvető“ 1926. évi 4-ik füzetében egy, A. Faut-tól németből fordított cikk jelent meg, amely olvasóink között széles körben élénk visszhangot keltett. A cikk tartalma röviden az, hogy a mai prédikációk nem méltó alkotói részei az istentiszteletnek, mert azok gyöngé emberi művek. Ma a hallgatóság nem a lelkipásztort, hanem az Istent akarja hallani. Már pedig a mai prédikációkban az Isten szava emberi beszéddé lesz és az Isten ígéjének objektív értéke pusztán szubjektív élménnyé válik. A prédikáció csak akkor felelhet meg hivatásának, ha a pap

bölcselkedése helyett, magának az Istennek beszéde lesz, ha a mostani „anthropocentrikus“ felfogása helyett „theocentrikussá“ lesz. Ez más szóval azt jelenti, hogy az eddigi nevelői, missziói és valáserkölcsi beszédek helyett magát Istent szólaltassa meg a pap a szószéken s ezáltal a hallgatót közvetlen kapcsolatba hozza Istennel. Azonban ide prófétai erő és prófétai láng kell. A mai papok pedig általában nem próféták, hanem csak „theologusok és írástudók“ s ezért az ő beszédeiket nem lehet „Isten szavának“ mondani. Úgy, hogy végeredményében igaza van *Barth*-nak: „Nekünk, theologusoknak, kellene Istenről beszélnünk, de mi emberek vagyunk s mint ilyenek, nem tudhatunk Istenről beszélni.“ Ezért, a cikk szerint, „az egész prédikációs istentisztelet problématiszta kussá vált“.

Ezt a cikket azzal a megjegyzéssel közöltük annak idejében, hogy bár nem értünk vele mindenben egyet, de mégis közre adjuk, mert az igen jó tájékozást nyújt arról, hogy a *Barth*-féle német theocentrikus vallásos mozgalom a gyakorlati életben mire vezet. Vártuk az érdemleges hozzászólásokat, mert ez a kérdés csakugyan a protestantizmus életkérdése. Mert ha mi nem tudunk az istentisztelet céljának és hivatásának megfelelő egyházi beszédeket tartani, ha Isten igéje a mi ajakunkon át elveszti a léleknek, átalakító és gazdagító erejét, akkor valóban nincsen értelme a protestáns prédikációnak.

De hát vajjon így van-e ez valósággal? Hogy e kérdésre feleletet adhassunk, előbb tisztáznunk kell azt a kérdést, hogy mi volt és mi igazi lényege szerint az istentisztelet? Az istentisztelet a vallás fejlődési fokozatai szerint, különböző alakot öltött és róla az emberek felfogása is nagyon eltérő volt. A pogányok istentiszteletét az u. n. *theurgia* jellemezte, vagyis az a hit, hogy bizonyos vallásos cselekedetek végrehajtása által az Isten, vagy Istenek akaratára befolyással lehet az ember, azt megváltoztathatja s a maga kívánságaihoz idomíthatja. Ilyen célból végezték a perzsa mágusok és az egyiptomi papok az istentiszteleteket, amelyek lassankint a kuruzslás, szemfényvesztés és a közönséges jövendőmondás nivójára süllyedtek s az istentiszteletet önző célok szolgálatára használták ki. Ilyen értelemben van szó az újszövetségben is (Csel. 8. rész 9—25. vers) Simon nevű mágusról, akinek bűvészkedését „ördögi tudomány“-nak és „ördögi mesterség“-nek nevezi a író, amellyel a népet ámitotta.

A zsidó vallás már nagy haladást jelent a vallási fejlődés

útján. Itt Jáhvé az egy Isten, a hatalmas Úr, aki népétől föltétlen és szolgálai engedelmességet kíván. Ehez a hithez alkalmazkodik az istentisztelet is, amelynek lényege az engedelmisség, a Jáhvé akaratához való szolgálai igazodás. Nem lehet az Úrnak olyan kívánsága, amit az igaz hívőnek azonnal teljesítenie ne kellene. Ez a szolgálai félelem szülte az áldozatoknak különféle neveit, amelyek között még a gyermekáldozat is szerepel és ebből magyarázható meg az a nagy buzgalom és odaadás, amelyet Jáhvé népe a törvényben előírt bonyodalmas és aprólékos istentiszteleti törvény betűszerinti megtartásában tanusított.

Jézus új megvilágításba helyezte az Isten és az ember viszonyát. Az ószövetség szolgálai félelme helyébe a gyermeki szeretetet, a törvény betűje helyébe az emberi lélek szabadságát tette. Isten a mi Atyánk, akit csak „lélekben és igazságban“ való imádásunkkal közelíthetünk meg. Azonban követői ezt a fenséges magaslatot nem tudták utólélni. Amikor a zsidók és pogányok közül újabb meg újabb elemek gyarapították a keresztények számát, magukkal hozták istentiszteleteik külső formáit is. Igaz, hogy a kereszténység a régi tömlőkbe új bort töltött s a régi formáknak új jelentést adott, de azért mégis lassankint a külső alak elnyelte a lényegét s a keresztény istentiszteletben ismét részint a pogány, részint a zsidó hagyományok nyomultak előtérbe. Elég, ha itt a szentekre gondolunk, akiket, mint Isten és emberek közötti közbenjárókat, tiszteltek; ha a képek és ereklyék vallási szerepére emlékszünk, vagy ha a misének bonyolult, aprólékos és misztikus körülírását és gyakorlását vesszük figyelembe. Így lett a kath. istentisztelet egy csillogó szertartássá, melyet szolgálai félelemmel és engedelmisséggel azért végez a hívő lélek, hogy általa bizonyos *érdemeket* szerezzen az Isten előtt s akaratát ez által a maga javára fordítsa.

A reformáció a külső cselekedeteknek érdemszerző hatását kétségbe vonta s helyette a *hitet* állította oda az emberi üdvösség feltételéül. A „sola fide“ Pál apostol-féle jelmondat hangoztatásával annyira ment, hogy a hit mellett a jó cselekedeteket fölöslegesnek, sőt károsnak is minősítette. Ebből kiindulva, az istentisztelet egyetlen főcélját: és rendeltetését is abban látta, hogy az hitet adjon s azt fokozza, emelje és támogassa. Ennek a hitbeli gyarapodásnak egyetlen biztos eszköze az Isten ígéje, ami a bibliában van megírva. Ennek az ígének a hirdetése az istentisztelet középpontja, mert az írások szerint is „a hit hallásból van“. Azért az istentiszteletből gondosan eltávolítandó minden olyan dolog, ami a hívőt

az íge hallgatásában zavarná, vagy attól elvonná. Így keletkezett a kath. külső cselekedeteken alapuló istentisztelet mellett a protestáns istentisztelet. Amaz a megtestesült objektivizmus, amely hivatalos nyelvével, a szentek tiszteletével, az oltári szentséggel, aprólékos szabályaival az egységet képviseli, ez pedig egyetlen és kizárólagos vezérszövétnekül a bibliát tekinti, mint a kijelentés forrását s az Isten ígéjének megtestesülését.

A protestantizmus ez által mégis nyitott kaput hagyott a további kísérletezésre. Éppen ezért a protestantizmus életében az istentisztelet lényege, jelentősége és célja aszerint változik, amint a vallásos gondolkodás a kereszténység alapelvét fölfogta és magyarázta. Így mindjárt a protestáns orthodoxia megtartotta bár a hitet, mint az üdvösség biztosítékát, de abba a hibába esett, hogy a hitet közönséges tanítás által akarta meggyökereztetni és nagyra nevelni a lelkekben. De nem akármi-féle igazságoknak a tanítása által, hanem az elfogadott és megállapított egyházi tantételek vagy dogmák elsajátítása által. Ezért itt az istentisztelet a káték magyarázására, az egyházi hitelveknek a terjesztésére szorított, mert abban a tudatban ringatta magát, hogy a dogmák elfogadása és a hit egyet jelentenek.

Ugyanezen a csapáson halad a prot. racionálizmus is, azzal a különbséggel, hogy ez már kritika tárgyává teszi az egyházi tantételeket. Iránya az, hogy előbb valamit meg kell érteni s csak azután kell hinni. Az értelem egyengeti a fejlődés biztos útjait, amit az fel nem foghat, vagy ami vele ellenkezik, az nem lehet vallási érték. Ez az irányzat is a templomokat iskoláknak tekinti, amelyeknek célja az ismeretek terjesztése. Nem csupán a vallásos ismeretek terjesztése, hanem az általános népnevelés, amelynek keretébe beilleszthető bármely közismereti tárgy. Így lenne az istentiszteletből egy tanítási óra, a templomból tanterem és a lelkészből tanítómaster.

A racionálizmusnak és a protestáns orthodoxiának visszahátasaképpen született meg a piétizmus, vagyis az a vallási irányzat, mely a kereszténység lényegét kegyes cselekedetek gyakorlásában, a folytonos áhitatoskodásban s a világi élvezetekről való lemondásban látta. Ennek megfelelően az istentisztelet célját a világ megjobbításában, az emberek megtérítésében és az isteni kegyelem megnyerésében kereste. Ennek útja az imádkozás és a bibliaolvasás. Ez pedig az u. n. szent összejövetelekben (*Collegia pietatis*) gyakorolható, amelyet még *Spener* a saját házában kezdemé-

nyezett s amely azóta különböző formában sok helyen gyakorlatba jött. Ennek az irányzatnak túlzásba vitele az, amely az összes theol. tudományokat a bibliára kívánja redukálni. Szerinte minden theologiai tudomány emberi bölcsekedés. Az ember pedig Istenről nem beszélhet. Istenről csak a prófétai ihlet, vagy maga Isten beszélhet. Isten beszéde a bibliában van megörökítve. Ezért annak az áhítatos hallgatása az igazi istentisztelet, amelynek eredménye az erkölcsi jobbulás, a kegyes és Istennek tetsző élet. Ez a gondolat jut kifejezésre az u. n. theocentrikus irányzatban, amelynek lelkes szószólói Németországban Barth és társai.

Az istentiszteletnek itt elősorolt főbb típusai közül egyiket sem tehetjük a magunkévá. Nem pedig azért, mert mindenik az istentisztelet elébe valamely célt tűz s így az istentiszteletet *eszköznek* tekinti amaz elérendő cél szempontjából. Emellett némelyik igen keveset, a másik meg igen sokat vár az istentisztelettől. Nem lehet az istentiszteletnek célja az, hogy vele az Istenre bármilyen hatást is gyakoroljunk. De nem lehet az sem, hogy az nekünk hitet, erkölcsöt, vagy éppen a világi tudományokban való gyarapodást adjon. A mi felfogásunk szerint a kereszténység lényege nem pusztá cselekedet, nem üres hit, nem tan, hanem „lélek és élet“ és pedig keresztény lélek és keresztény élet. Mint minden élet, úgy a keresztény lélek is külső megnyilatkozást keres. Ennek a keresztény léleknek és életnek megnyilvánulása, külső kifejezése az istentisztelet, amelynek célja önmagában van. Nem kérdezzük a virágtól, hogy miért nyílik és illatozik; nem kérdezzük az édesanyától, hogy miért szeret; nem a sástól, hogy miért repül a magasban? Éppen így nem kérdezhetjük a vallásos embertől, hogy miért gyakorolja az istentiszteletet? Azért, mert ez a hivatásához tartozik. A benne élő vallásos érzés kifejezést, megnyilatkozást keres. Mint minden erkölcsös cselekedetnek, ennek is a célja önmagában van. Az igazi erkölcsös ember a jót nem a gyönyörért, nem a haszonért s nem is a látszatért gyakorolja, hanem azért, mert az jó és erkölcsös. Az istentisztelet nem forrása és kiindulása a vallásos érzetnek, hanem annak az eredménye. Olyan, mint a fán a gyümölcs. Ebből önként következik, hogy az a vallásos érzésnek a lehető hű kifejezése kell hogy legyen s ami e kifejezést zavarja, legyen bármilyen művészi, még sem mondható istentiszteletnek. Minden fa olyan gyümölcsöt terem, aminő az ő lényegének megfelel. Az almafa almát, a figefa figét. Az istentisztelet is annyiféle, ahány féle alakot ölt magára a különböző gyülekezeteknek a hit-

beli felfogása. Én jelen lehetek akármely hitfelekezetnek az istentiszteletén, de ez nem azt jelenti, hogy ott én részese is vagyok az istentiszteletnek. Csak mint hallgató, vagy csendes szemlélő vagyok jelen, mert lelkiileg, hitbéli meggyőződésem szerint, nem tudok egybeolvadni a gyülekezettel. Mindenki csak a saját hitfeleivel együttesen végezhet istentiszteletet, mert csak azokkal tud egy lelki és vallási közösségbe eggyé olvadni. Sőt még a saját gyülekezetében is, ha ott csak megszokásból, képmutatásból, vagy hiúságból van jelen, nem lehet részese az istentiszteletnek. Protestáns gyülekezet nem mondhatja, hogy a lelkipásztor végezze egyedül az istentiszteletet, mert ez az ő hivatása. A lelkipásztor is csak egy tagja a gyülekezetnek, aki lehet vezetője az istentiszteletnek, de azt valóban csak a gyülekezeti tagokkal együtt végezheti el. Az istentiszteletnek ilyen értelmezéséből önként következik, hogy annak teljesen szabadnak kell lennie, vagyis minden vallásfelekezet minden külső befolyástól menten, a saját hitbéli felfogása alapján állapítja meg annak külső formáit. Következik, hogy érhető is legyen, hogy a gyülekezet minden egyes tagja benne részt vehessen. Következik, hogy az istentisztelet formája s annak alkotó részei olyan közös kincsét képezik a gyülekezetnek, amelyet önkényesen senki meg nem változtathat. De végül az is következik, hogy mihelyt a gyülekezet, vagy egyház azt tapasztalja, hogy az egyszer megállapított formák, vagy alkotó részek nem felelnek meg az istentisztelet lényegének s nem nyújtanak elég alkalmas utat a vallásos érzelem megnyilatkozására, azonnal joga és kötelessége az elavult rend megváltoztatása és a gyülekezet lelki igényeinek megfelelő rendszer behozása.

Most az a kérdés, hogy az ilyen értelemben felfogott istentisztelettől várhatjuk-e azt, hogy benne magát az Istent hallgassuk? Azt hisszük, hogy aki ilyen reménnyel megyen a templomba, az üres illúzióban ringatja magát éppen úgy, mint az a kath. hívő, aki a kultuszt az isteni kegyelem közvetítőjeképpen fogja föl. Keresztény szempontból nincsen nagyobb akadály a igazi vallásosságnak, mint az, ha a szertartást többre becsüljük a léleknél, a külső formát a lényegnél, az áldozatot a hitnél, az imádkozást a szeretetnél és bizalomnál. Aki ezt teszi, az úgy cselekszik, mint aki a fát levágja a gyümölcsért. Ez az eljárás vezet a farizeusi képmutatásra, az álszenteskedő kegyeskedésre, amely ellen Jézus olyan heves és elszánt harcot folytatott. Az istentisztelet mindig és minden formában *emberi* cselekedet volt. Többet tőle hiában várunk, mint

amit embertől s az emberi cselekedetektől általában várni lehet. A protestáns istentiszteletből a mágia és theurgia teljesen ki van zárva. Misztikum is csak annyiban van benne, amennyiben a különböző lelkeknek egy testvéri szent közösségbe való eggyé olvadása, misztikusnak nevezhető. Az az ember vallásos buzgóságának, Istent kereső szent vágyának és áhítatos esengésének természetes megnyilatkozása. A vallásos lélek életének egyik külső bizonyága. Nem a templom s a benne végzett szertartás szentel meg minket, hanem mi adjuk meg igazi tartalmát a szertartásnak nemes érzelmeinkkel, buzgó elhatározásainkkal és vallásos áhítatunkkal. Ezért megtörténhetik, hogy egy egyszerű házban, egyszerű szertartással végzett istentisztelet inkább megfelel igaz lényegének, ha abban a hívek őszinte áhítása és testvéries közérzése jut kifejezésre, mint a hatalmas székesegyházak ünnepi díszből csillogó káprázatos fénye, amely pusztán az érzékekre hat és a gyönyörködtetést szolgálja.

Azonban ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a templom és az istentisztelet semmit sem adhat az embernek. Hiába van meg a búzaszemben az életre és termékenységre alkalmas csira, az fejlődni és új termést hozni csak akkor fog, ha a megfelelő alkalmas talajba jut. És a rózsabimbóban hiában van meg a leendő virág minden kelléke, de az színes, illatos és gyönyörűséget adó virággá csak a levegő és napsütés hatása alatt fejlődhetik. Ilyen forma hatása lehet az istentiszteletnek is az emberi lélekre. Akiben nincsen hit, vallásos érzés, erkölcsös indulat, annak az istentisztelet sem adhat. De akiben meg van ezeknek legalább a csirája, annál annak a tovább fejlődését és termékenységét elősegíti, mert „akinek van, annak adatik.“ A jó példának, a közösen nyilvánított buzgóságnak mindig meg volt és meg lesz áldásos hatása. Ilyen formán, ahelyett, hogy az Istent várnók, hogy az istentiszteletben hozzánk szálljon le, mi emelkedünk közös áhítatunkban ő hozzá s ahelyett, hogy őtet kívánnók a mi akaratunk eszközévé tenni, mi keressük az Ő akaratát, hogy annak engedelmeskedjünk. Az az igaz istentisztelet tehát, amelynek verőfényében vallásos érzésünk a szükséges táplálékot megtalálja, amely eszünket, szívünket és akaratunkat egyaránt mozgásba hozza. Ezért nem közönyös az, hogy az istentisztelet helye, annak alkotó részei és rendje megfeleljen a lélek igényeinek s benne a hívő meg ne botránkozzék, sőt a szép, jó és igaz egységes harmoniába olvadjon össze. Azonban a művészeteknek túlságos előtérbe tolása s azoknak eszközi jellege helyett céllá tétele, csak hátrányára lehet az istentiszteletnek.

Itt csak addig van létjogosultsága mindenféle művészinak, amíg a vallásos érzést emeli, annak kibontakozását elősegíti s a gyülekezet közös áhítatát megfelelő formában juttatja kifejezésre.

Ezek után rátérhetünk arra a kérdésre, hogy vajjon a prédikációnak van-e s ha van, minő helye és hivatása van a mi istentiszteletünkben? Tudva van az, hogy az élő szó ereje minő szerepet játszott a kereszténység megalapításában s annak elterjesztésében. Az is tudott dolog, hogy a kath. egyház istentiszteletében lassankint elveszítette középponti helyzetét az igehirdetés s helyét a mise foglalta el. De már a reformáció eredeti jogaiba visszahelyezte s azt ismét az istentisztelet középpontjává tette. Ez az eljárás a protestantizmus szelleméből önkényt következik. A katholicizmus sem ellensége elvileg a prédikációnak, sőt a protestantizmus befolyására, mind nagyobb tért hódít itt is az egyházi szónoklat s igen neves szónokokkal is dicsekedhetik. De azért mégis nagy különbség van a kath. és protestáns prédikációk között. Ezek a különbségek a két irányzat elvi ellentétéből önkényt folynak. A kath. egyház magát „objektív hatalom“-nak tartja. Ezt a hatalmat nem csak körülírják, de határozottan megszabják a dogmák és zsinati határozatok. Ezekkel szemben az egyének el kell némulnia. A prédikáció tartalmát és lényegét is ezek szabják meg. Az ezek által felállított korlátokon az egyének átlépnie nem lehet, nem szabad. A protestantizmus már sokkal nagyobb szabadságot enged az egyéneknek. Itt az egyház nem külső hatalmi tényező, hanem az egy hitet valló egyének egyesülete. Nem az egyház formálja az egyéneket, hanem az egyének alkotják az egyházat. Ennélfogva itt az egyes embernek sokkal nagyobb mozgási szabadsága van. Így a prédikátor a maga egyéniségének a kifejtésében, nem ütközik lépten-nyomon előtte meredő akadályokba. A jól felfogott protestantizmus szerint a prédikáció alapja a biblia, de annak felépítésében csupán az ész és a lelkiismeret szabja meg az irányt.

Kath. felfogás szerint az üdvösséget az egyház az általa előírt szertartások útján eszközli. Ezért a prédikáció csak eszköz arra, hogy a híveket eme szertartások gyakorlására buzdítsa. Ebből a célból járhatja a reklám és a demagogia útjait is, hogy minél nagyobb tömegeket nyerjen meg a szent és üdvözítő cselekvények végzésére. Ellenben protestáns felfogás szerint az üdvösség az egyén érzületétől függ, azért itt az egyházi beszéd az egyének belső érzületének, vallásos élményeinek a lehető hű tüköre kell, hogy legyen. Ezért nem helyes a templomok látogatottságát tenni

a vallásosság mértékéül. A kath. pap a hierarchiának egy láncszeme, a hívek üdvösségének közvetítője. Eme misztikus erőnél fogva uralkodik a lelkeken. Míg a protestáns lelkipásztor evvel szemben csupán a maga egyéniségére van utalva. Itt nem az a főszempont, hogy hányan vannak a templomban, hanem az, hogy minő lélekkel vesznek részt az istentiszteletben. „Ahol ketten vagy hárman vagytok az én nevemben, ott vagyok én is közöttetek“ — mondja az írás.

Ennélfogva a protestáns istentiszteletben a prédikációnak lényeges hivatása van. Az mutatja a lelkipásztor lelkén keresztül a gyülekezet lelki világát: hitét, reményét, csalódását, örömét, bánatát, küzdelmét, megpróbáltatását, bizalmát és mindama belső harcait, amelyek együttesen alkotják magát az embert. Egy élő bizonyágtétel minden prédikáció az Isten előtt. Egy szent kapocs, mely a templomot az élettel összeköti. Sugár, mely az élet világosságával deríti fel a templom homályát. Benne lüktet az élet maga. A gyülekezet szívdobogását kell hallani benne. A templom és annak minden berendezése lehet akármilyen régi, de a prédikáció a jelen hangulatának szószólója. A szószék az őrtorony, amelyből most a vészkiáltás, majd a megnyugtató hangja hallatszik. A lelkész a szószéken nem pusztán liturgus, aki megszokott szertartásokat minden lélek nélkül végez, hanem a hívő, a bízó, a küzdő ember, akinek lelkén az élet áramlatai vonulnak keresztül. Nem színész módjára betanult szerepet játszik el, hanem átéli népének minden, örömét és bánatát, minden boldogságát és boldogtalanságát. Ezért olyan nehéz az igazi lelkészi hivatás betöltése.

De a protestáns prédikáció a protestantizmus legfőbb alapvének: a folytonos fejlődésnek és haladásnak is az ütegyengetője. Nem csak a jelenről való bizonyágtétel, hanem egy szebb és jobb jövőendő előkészítője. Szószólója a gyülekezeti eszményeknek. Prófétai erővel ostromozza a jelen hibáit és tévedéseit, de látnoki szemekkel mutat rá istenországának boldogságára. Az egyházi élet korhadt oszlopait segít ledönteni, de helyükbe újabb és biztosabb pillérekről is gondoskodik, hogy így megvalósuljon a régi protestáns alapelv: „ecclesiam semper reformare debet“. Belülről működő kovász, mely lassanként járja át a gyülekezetet. Az isteni kijelentés folytonosságának útja és csatornája. A történelem azt mutatja, hogy éppen azok voltak a ker. e. gyház életében a legszomorubb korszakok, amikor ez az egyéni szabadság s vele együtt a prófétai hang is elnémult és bilincsre volt verve. Azért, amíg lesz az

emberi lélekben remény és csalódás, hit és lemondás, amíg lesz Isten és egy szebb jövő után való szomjúság, amíg az ember éhezi az igazságot s keresi Istenországát: addig mindig meglesz a prédikációnak az istentiszteletben a maga nagy hivatása.

• Vajjon lehetne-e tehát az istentiszteletben a prédikációt csupán magának az alapígének vagy egy hosszabb bibliai helynek a felolvasásával helyettesíteni, amint ezt *Barth* és hívei gondolják? Itt megint két olyan hatalmas elvi akadályba ütközünk, amelyeken a protestántizmusnak megtagadása nélkül magunkat túl nem tehetjük. Mert vajjon magát az Istent hallja-e a gyülekezet egy-egy bibliai résznek a felolvasása által? Ezen a kérdésem már régen túlhaladt a modern felfogás, amely a biblia keletkezéséről, íróiról olyan tudományos igazságokat szegzett le, amelyek a szó szerinti ihletés tanát teljesen lerontják. Nem Isten szavát keressük mi ma a bibliában, hanem egyes kiváló embereknek az Istenről s az ő akaratáról való felfogását, amely felfogás talán ma nem mindenben egyezik meg a mi felfogásunkkal.

De ha elismernők a biblia szavaiban Isten szavát, akkor is egy más protestáns alapelvbe ütköznénk belé. Kizárnók az egyéniség megnyilatkozását az istentiszteletből, ami azt lélek és élet nélküli ceremóniává tehetné. A bibliaolvasás csak az esetben helyettesítheti a prédikációt, ha azt megfelelő *bibliamagyarázat* kíséri. Nem tudományos bibliamagyarázatról lehet itt szó. Mert egészen céltévesztett dolog volna a templomi szószéken tudományos kritikai fejtegetéseket tartani. Ott nem az a főkérdés, hogy valamely bibliai könyvet ki írt, mikor írta, mi célból írta? Nem tudományos problémák, megoldatlan kérdések fölvetése a cél. Olyan volna ez az eljárás, mintha valaki az éhezőket és a szomjuhozókat a kenyér vagy a víz vegyi alkotórészeinek tudományos fejtegetésével akarná kielégíteni. A templomi bibliamagyarázat csak gyakorlati lehet. Ez azt jelenti, hogy a mai életet, a mai ember lelki világát, belső küzdelmeit, hitét, reményét, eszményeit, vallását és erkölcsét a biblia világításában állítsuk elébe; hogy minden bibliamagyarázat egy-egy vallásos élménynek legyen az alapja és forrása. A templomban nem a theologiai tudományokban, hanem hitünkben, vallásunkban és erkölcsünkben kívánunk izmosodni, megerősödni s ott azt várjuk, hogy egyik vagy másik író mit szól hozzánk, a mi életünkhez és cselekedeteinkhez, hogy minő utakat jelöl meg számunkra a szebb és boldogabb jövő kialakításához. Az ilyen értelemben vett bibliamagyarázatban érvényre juthat a lelkipásztor egyénisége

és prófétai látása s így az megfelelhet a protestáns istentisztelet lényegének.

Ha már most azt a kérdést tesszük fel, hogy vajjon a mai prédikációink megfelelnek-e az istentisztelet lényegének, elérik-e azt a magaslatot, amelyet a fentiekben megjelölni kívántunk: akkor csakugyan nem felelhetünk határozott igennel. Itt sok tekintetben igazat kell adnunk A. Faut jelzett cikkében kifejezésre juttatott aggodalmaknak. Azok a prédikációk, amelyek rég mult időknek visszajáró kísérteties követői, amelyeknek a mai ember érzés- és gondolatvilágához semmi köze nincsen, amelyek vagy száraz okoskodások vagy értelmetlen csevegések, amelyek üres szólamokból és nagyhangú frázisokból épülnek fel, amelyeken látszik a régiség penésze, vagy kiver a friss verejték, amelyek vagy racionálista tanítások, vagy pietista szemfényvesztések, amelyek lélek és élet nélkül hangzanak el a szószéken: azok nem csoda ha unottakká váltak. Nem csoda ha üressé tették a templomokat s elfárasztották a hallgatókat. De azok a beszédek, amelyek nem csupán a bibliából, hanem a tudományból s mindenek fölött a hívek lelki világából is merítik a táplálékukat; amelyek a jelenkor hitének, erkölcsének s a mai ember lelki harcainak hű kifejezői; amelyekben az ész, a szív és az akarat egyaránt lendítő erőt talál; amelyekben a szép, jó és igaz egy szent egységbe olvad össze; amelyekből egy szebb jövődőt előkészítő prófétai hang csendül ki: azok — legyenek bár emberi alkotások, de mégis isteni ihletésnek a gyümölcsei — s méltó alkotórészei lesznek az istentiszteletnek.

Hogy a mai prédikációk elsekélyesedtek, annak nagy mértékben okai maguk a gyülekezetek is. Minden gyülekezetnek olyan a prédikátora, aminőt megérdemel. Mert az istentisztelet közösségből önkényt következik, hogy nem csak a lelkész van hatással a gyülekezetre, hanem a gyülekezet is neveli a maga lelkipásztorát. Gyáva, félnék katonák meggyöngítik a legjobb vezér bátorságát is; de az ügy szentségétől áthatott lelkes vitézek, erőt és lelket öntenek a gyenge vezérbe is. Ahol a gyülekezet közönyös; vallással, pappal, templommal nem törődik: ott lassankint a prédikációk is elveszítik színüket, tartalmukat s olyanokká lesznek, mint maga a gyülekezet. De ahol áhítatos, meleg szívű, nagyobb igényű és nagy érdeklődést tanúsító vallásos hívők serege tölti meg a templomokat: ott lelket kap a szónok, gazdag tartalommal telik meg az egyházi beszéd, a templom istenházává, a szertartás istentiszteletté lesz — ott valóban jelen van az Isten. *Vári Albert.*

„Északamerika keresztény aktivizmusa.“¹

Azok a kérdések, melyeket Bornhausen ebben a könyvben tárgyal, minket, unitáriusokat, közvetlenül nem érintenek. Hogy mégis megemlékezzünk könyvéről, annak az az oka, hogy olyan vallási és felekezeti problémák és kérdések magyarázatát adja, melyeknek töredékeiről napilapjaink s olvasmányaink útján értesülünk ugyan, de nem ismervén az előzményeket és összefüggéseket, nem tudunk kellően tájékozódni közöttük.

A háború sorsát Amerika közbelépése döntötte el. Az Egyesült-Államok a maga kimeríthetetlen gazdagságával és bámulatos technikai felkészültségével döntő súllyal avatkozott bele Európa ügyeibe. Azelőtt maga sem merte remélni befolyásának ilyen mértékben való érvényesülését. Amerikának ez előretörését Európa nagy államai nem szívesen veszik. A győzelmes Amerika csupa részvétből és segíteni akarásból, a vallási misszió cégére alatt, a háború után rávetette magát az európai propagandára. A németeknek nehezebbre esik vidám arcot vágni ehhez a látványhoz, amelyet a kiállhatatlan szellemiségű Amerika kultúrfölénye tudatában rendez. Veszélyt lát ebben a parvenü-fellépésben minden sajátos kultúréletre s bár tompított hangon, de tiltakozik az amerikai szellem betolakodása ellen, amely exportál mindent, amire otthon nincs semmi szükségük s amit otthon nem használhatnak: „nekünk egészen és használhatatlan szellemiséget, üzleti életet, szentimentalitást és vallást“. Nemcsak tiltakozik ez ellen, hanem szövetségre hívja fel az összes érdekelt népeket ez amerikanizmus elleni ellenállásra. S abban látja e jelenségnek különösen veszélyes oldalát, hogy benn, a németység körében, egészen érthetetlen tájékoztatlansággal és kiskorúsággal sokan bámúlva hajolnak meg az amerikai imponáló fellépése előtt.

Amerika sok pénzzel és bámulatos tevékenységgel üzött propaganda útján exportál Európába „egy csomó vallást vizum nélkül“: methodizmust, baptizmust, kvékerséget, amerikai lutherizmust. És a német tudós sehogy sem tudja megérteni és értékelni azt az

¹ K. Bornhausen: Der christliche Aktivismus Nordamerikas in der Gegenwart. Giessen, 1925.